

KAKSKEELSE OSKUSSÕNASTIKU KOOSTAMISE TEOREETILISI VAATENURKI JA PRAKTILISI LAHENDUSI

Valentina Štšadneva ja Eve Raeste
Tartu Ülikool

Kokkuvõte. Kirjutises käsitletakse õdedele mõeldud kakskeelse oskussõnastiku („Vene-eesti tervishoiu ja sotsiaaltöö sõnastik”) koostamise põhimõtteid ja vaadeldakse, kuidas need on realiseerunud kõne all olevas sõnastikus. Peatutakse probleemidel, mis kerkisid valdkondade piiritlemisel ja sõnavara valikul. Arvukate näidete varal keskendutakse keelendite vastendamisega seotud probleemidele ja nende võimalikele lahendustele. Sõnastiku koostamisel on välistatud lähenemisviis, mille järgi autori töö seisneb keelendite mehhaanilises tõlkimises sihtkeelde. Teaduslik lähenemine eeldab paljude üksikute ja üldiste lingvistiliste küsimuste lahendamist. Süsteemsuse ja adekvaatsuse saavutamiseks sõnastiku koostamisel töötasid autorid välja sotsiolingvistilised printsiibid, täpsustades ka oma lähenemisviisi mitmele vaidlusalusele keeleteoreetilisele probleemile (normatiivsuse tagamine terminoloogias, süsteemsus jt). Sõnastiku piiratud mahu tingimustes osutus valdkondi hõlmavate erialade seisukohalt erineva profiiliga õdede jaoks olulise sõnavara määramine äärmiselt keeruliseks (nt pereõde, opiõde, hooldusõde, erakoralise meditsiini õde, intensiivõde jne). Tuli lahendada sõnastiku alusmaterjali kvantiteedi ja kvaliteedi küsimus. Püstitatud eesmärk nõudis sõnastiku adressaadi staatuse, tervishoiu ja sotsiaaltöötajate igapäevasuhtluse ning keeleliste väljendusvahendite mitmekesisuse arvestamist. Artiklis vaadeldakse ka olulisimaid sotsiolingvistiliste teguritega seotud leksikograafilisi probleeme.

Märksõnad: kakskeelne oskussõnastik, oskuskeel, sotsiolingvistika, leksikoloogia, leksikograafia, termin, keeleõpe, eesti keel, vene keel

Abstract. Professionally focused bilingual dictionary (on the basis of the compilers' experience). The article discusses the principles of

the compilation of a professional dictionary (“Russian-Estonian Dictionary of Health Care and Social Work”) for nurses and the application of these principles in practice. The authors consider the problems of differentiation between various branches of medicine and the choice of lexis. In the compilation of a dictionary an approach whereby the author mechanically translates linguistic items into the target language is out of the question. A scientific approach requires the solution of many specific and general linguistic problems. In order to achieve systematicity and adequacy the authors developed sociolinguistic principles and specified their approach to a number of disputed issues in linguistic theory (the assurance of normativity in terminology, systematicity, etc.). Due to spatial limitations the selection of relevant professional vocabulary covering various branches of medicine proved a challenge. The question of quantity and quality of source material required a solution. The objective demanded the consideration of the status of the addressee, the everyday communication of health care and social workers and the diversity of means of expression. The article also examines important lexicographical problems connected to sociolinguistic factors.

Keywords: professionally focused bilingual dictionary, Estonian for specific purposes, sociolinguistics, lexicology, lexicography, term, language teaching, Estonian, Russian

1. Sissejuhatus

Artikli eesmärk on anda ülevaade „Vene-eesti tervishoiu ja sotsiaaltöö sõnastiku” koostamisega seotud probleemidest, nende lahendamise võimalustest, juhtides tähelepanu raskustele, mille ületamiseks tuleb kakskeelse sõnastike koostajail valmistuda. Vaatluse all on kakskeelne normatiivne sünkroonne oskussõnastik¹.

Käsitletava oskussõnastiku esimene väljaanne on valminud Phare projekti „Eesti keele oskuse arendamine mitteeesti õppekeelega kutsekoolides“ osana 2005. aasta novembris, mil kutsekoolide õpilaste tarbeks anti välja „Vene-eesti turismi-

---

1 Vt O. Palikova väitekirja „Kakskeelne sõnaraamat ja sõna funktsionaalsed seosed“, mis on uusim uurimustöö kakskeelse sõnastiku koostamisest.

ja puhkesõnastik“ ja „Vene-eesti tervishoiu ja sotsiaaltöö sõnastik“. Viimati nimetatud sõnastiku täiendatud ja parandatud trükk ilmus 2007. aastal ja selle sihtrühmaks on erineva profiiliga õed.

Kõne all oleva sõnastiku koostamise seisukohalt on olulised sotsiolingvistikud tegurid, mille taustal arutletakse artiklis lingvistiliste probleemide üle. Kuivõrd leksikograafia-, keele- ja grammatikaküsimuste lahendamine sõltub sõnastiku koostamisest selle sotsiolingvistilisest baasist, eeldab lingvistilistele probleemidele lähenemise viis üksikasjalikku peatumist sõnastiku jaoks olulistel mittelingvistilistel küsimustel. Just viimaste lahendamine dikteerib esimeste lahendusviisi. Arvestades lingvistilise aspekti ulatuslikkust, saame selles kirjutises vaadelda vaid kõige olulisemaid küsimusi.

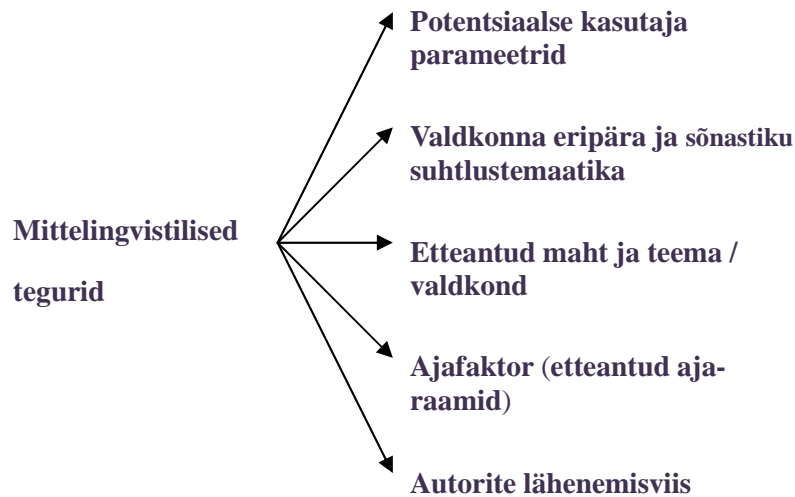
2. Sõnastiku koostamise sotsiolingvistilised lähtalused

2.1. Sõnastiku koostamise üldpõhimõtted

Peatuksime lühidalt neil küsimustel, mis kerkisid autorite ette sõnastiku koostamise lähtealuste määramisel.

Mis tahes kakskeelne sõnastik on suunatud eeskätt suhtlusoskuse edukale arendamisele keeles, mida omandada soovitakse. Samuti on kakskeelne õppesõnastik orienteeritud õppeprotsessi toetamisele. See tähendab, et sõnastik aitab tulevasel spetsialistil oskuskeele õppimise kaudu eriala omandada. Sellist eesmärki silmas pidades tuleb õppesõnastiku koostamisel lähtuda alljärgnevatest teguritest (vt joonis 1):

Autorite jaoks ei olnud olulised mitte ainult 1) sõnastiku sihtrühm ja 2) valdkonna eripärast tingitud suhtlustemaatika, vaid ka 3) sõnastiku etteantud maht, mis piiras autori vabadust sõnastiku koostamisel, ja 4) väga pingeline kohustuslik ajagraafik, arvestades valdkonna mahukust. Eraldi tuleks märkida 5) subjektiivsusfaktorit e autorite enda vaatenurka sõnastiku sisu ja vormi küsimustele, kusjuures erinevalt oskussõnastike koostamise tavapraktikast püüdsime lähtuda oskussõnastiku mudelist, mille alustalaks on mõiste, mitte sõnaloend (Tavast 2002: 403-404).

Joonis 1. Õppesõnastiku koostamise mittelingvistilised tegurid

Vaadeldav sõnastik on mõeldud eeskätt vene keelt kõnelevale kasutajale, kes valdab vähe või ei valda üldse sõnastiku sihtkeelt (käesoleval juhul eesti keelt). Ideaalis on kakskeelse sõnastiku potentsiaalseks kasutajaks mõlema keele esindajad, harvemini ka mõnda teist keelt kõnelev inimene — näiteks poolakas, kes valdab vene keelt ja kes vajab keelelist tuge eesti keele õppimisel. Et vältida võimalikke eksimusi, näiteks interferentsete verbide kasutamisel, on sõnastikus püütud arvestada neid keelelisi ja grammatilisi iseärasusi, mis interferentsi tulemusena osutuvad vene keelt kõnelevale kasutajale veakriitilisteks. Nimetagem siinkohal selliseid veaohtrikke verbe nagu²

(1) **заболевать / заболеть*** haigestu/ma, -da, -n, -takse, haigeks jääma, haigeks jääda, jään haigeks, jäädakse haigeks;

---

2 Näidete illustreerimisel on mõningaid sõnaartikleid lühendatud ruumi kokkuhoiu eesmärgil.

дети заболевают гриппом чаще взрослых lapsed haigestuvad grippi sagedamini kui täiskasvanud (vrd haigestuma gripiga)³

(2) **задышаться / задохнуться*** lämbu/ma, -da, -n, -takse; ~ **угарным газом** vingugaasi kätte lämbuma (vrd lämbuma vingugaasiga)

(3) **воздействовать** mõju[s]ta/ma, -da, -n, -takse, toimi/ma, -da, -b; ~ **на биоактивные точки** bioaktiivseid punkte mõju[s]tama (vrd mõjuma bioaktiivsete punktide peale); ~ **на ребёнка лаской** last hellusega mõju[s]tama

või termin

(4) **курс** [ravi]kuur, -i, -i, -e; ~ **лечения** ravikuur (vrd ravikurss)

Kuna sõnastiku koostamisel on silmas peetud ka eestlastest kasutajaskonda, kes sooviksid oma vene keele oskust erialavaldkonnas täiendada, siis oli vajalik arvestada mitte ainult sihtkeele, vaid ka lähtekeele eripära ning raskusi, millega eestlasest keeleõppija kokku puutub, näiteks verbi perfektiivne ja imperfektiivne aspekt, nimisõnade muutevormistik, sõnarõhk ja selle muutumine – kõiki neid iseärasusi oleme püüdnud sõnastikus kajastada. Nii näiteks on vene keeles sõnarõhul ka grammatiline tähendus, seetõttu antakse vene sõnade vormid regulaarselt koos sõnarõhuga. Sõnarõhu olulisust illustreerib sõnaartikkel *белок*:

(5) **белок, белка́, мн. ч. белки́, белко́в** val/k, -gu, -ku, -ke; **просты́е белки́, протейны́** lihtvalgud, proteiinid; **сложные белки́, протейды́** liitvalgud, proteiidid; **обнару́живать / обнару́жить*** **белок в моче́** uriinist valku leidma

Et grammatikaküsimused ei ole artikli keskseks uurimisobjektiks, siis ei vaadelda neid eraldi peatükis.

---

3 Näidete puhul on artiklis antud sulgudes allajoonituna kõige sagedamini esinevad vead. Vigaseid vorme ei ole sõnastikus antud.

Grammatilist infot antakse sõnastikus valikuliselt, kuid süsteemselt kogu sõnastiku ulatuses⁴. See puudutab nii eesti kui ka vene keelt. Kasutaja ei pruugi süsteemsust esmapilgul märgata, kuivõrd infot antakse erineval moel ja raamatu kogumahu foonil see nii selgelt ei avaldu. Grammatikamärgendid on esitatud näiteks juhtumite puhul, mis on seotud lekseemi omapäraga mõlemas keeles, seda veaohlike tegusõnade ja ka nimisõnade puhul.

(6) **фикси'р/овать, -ую, -уешь** fikseeri/ma, -da, -n, -takse; ~ **взгляд** pilku fikseerima; ~ **внимáние** tähelepanu fikseerima; ~ **повя'зку** sidet fikseerima; ~ **слóманную конéчность** murtud jäset fikseerima

(7) **парализ/овáть, -ýет** halva/ma, -ta, -b, -takse, paralüseeri/ma, -da, -b, -takse; **пациéнта парализовáло пóсле инсýльта** haige sai insuldi tagajärjel halvatus; **у больнóго парализовáло нóги** haigel on v olid jalad halvatud

Vaieldamatult on igasugune keeleline info kakskeelses sõnastikus kasulik ja mida rohkem seda on, seda suurem on sõnastiku kasutusväärtus. Praktikas on just autorid need, kes keelelise, sh ka grammatilise info süsteemi viivad ning selle esitusviisi välja töötavad. Autorid kehtestavad ka vajalikud piirangud, mida raamatu trükiversiooni maht nõuab. Kuna meie sõnastiku maht oli esialgselt rangelt piiratud (3000 sõna), osutus valdkondi hõlmavate erialade sõnavara määratlemine äärmiselt komplitseerituks. Kerkis küsimus, kuidas piiratud mahu tingimustes hõlmata tervishoiu ja sotsiaaltöö spetsialistide kutsestandardiga ettenähtud ametialane terminoloogia, mida tulevane spetsialist tundma peab. Seega tuli lahendada sõnastiku alusmaterjali kvantiteedi ja kvaliteedi küsimus.

Püstitatud eesmärk nõudis keskendumist sotsio-lingvistilistele teguritele, mis loob vajaduse arvestada sõnastiku potentsiaalsete kasutajate, s.o tervishoiu ja sotsiaaltöö spetsialistide

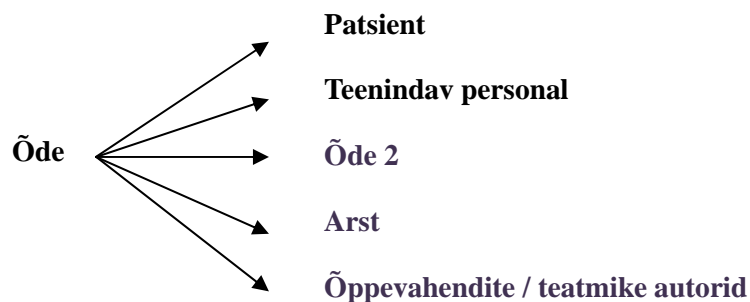
1) kutsetöös realiseeritavaid rollisuhteid:

---

⁴ Vt „Vene-eesti tervishoiu ja sotsiaaltöö sõnastiku” juhendit lk 5–7.

- a) ametlik ametialane suhtlus
  - b) mitteametlik erialane suhtlus
  - c) mitteametlik igapäevasuhtlus;
- 2) sotsiaalse staatusega seotud erinevusi keelelistes väljendusvahendites — seega keele kogu semantilist ruumi koos selle tähendusi realiseeriva väljendvaraga (Kerge 2000: 88).

Niisiis on õe suhtlus mitmeplaaneline: see hõlmab erinevaid suhtlusolukordi muutuva adressaadiga. Öeldut kirjeldab joonis 2.

Joonis 2. Õe suhtlemise mitmeplaanelisus

Skeem illustreerib ilmekalt seda, et sotsiolingvistilisi tegureid, mis on mitmekesised ja nõuavad palju peamurdmist ka väiksemahulise väljaande puhul, ei tasuks alahinnata.

2.2. Keelendite valikuprintsiibid

Projekt nägi ette temaatiliselt heterogeense väljaande koostamise, kuna tervishoid haiguste ärahoidmise ning ravivaldkonnana hõlmab väga erinevaid meditsiinivaldkondi nagu füsioteraapiat, sünnitusabi, kirurgiat, terviseedendust ja veel palju teisi valdkondi. Lisaks tuli põimida väljaandesse ka sotsiaaltöövaldkond. On mõistetav, et kogu temaatikat 150 leheküljele A5 formaadis ära ei mahuta, seega seisime väga raske küsimuse ees: kuidas muuta sõnastik temaatiliselt

homogeenseks ja terviklikuks? Me loodame, et see õnnestus 1) temaatiliste kitsenduste tõttu: nimelt jätsime piiratud mahu tõttu sõnastikust välja kliinilist meditsiini puudutavad terminid, sest need leiavad kajastamist ka rahvusvaheliste terminitena mis tahes meditsiinialases allikas; 2) pragmaatiliste kriteeriumide tõttu, mis tulenesid kutsestandardi nõudest tulevasele spetsialistile osata toime tulla oma kutsealal ning suuta selgitada erinevaid toiminguid eesti keeles, eeskätt meditsiiniteenuste osutamisel. Lõpptulemusena jõudsid sõnastikku keelendid, mis paigutuvad kahele tähendusväljale: *meditsiin* ja *sotsiaaltöö*.

Lisaks on sõnastikus antud ka ravimtaimede nimetusi. Esindatud on ainult need ravimtaimed, mis kasvavad Eestis ja mida kasutavad aktiivselt nii venelased kui ka eestlased, nt

(8) **мать-и-мачеха** paiseleh/t, -e, -te (*Tussilago farfara*)

Mis puutub sotsiaaltöö sõnavarasse, siis see on sõnastikus esindatud väiksemal määral — piiratud on vaid selle osaga, mis põimub meditsiinivaldkonnaga. See tähendab, et sõnastikus on esitatud ainult niisugune sotsiaaltööga seotud leksika, mis kajastab õe mitmesuguseid toiminguid sotsiaalteenuste osutamisel või patsientide aitamisel, nt

(9) **опék/а** hooldus, -e, -t, hooldami/ne, -se, -st; eestkoste, -e, -t; **изли'шняя** ~а ülearune hooldamine; [üle]liigne hoolitsemine; **органы** ~и и **попечи'тельства** hoolekandeasutused; hooldus-ja eestkosteasutused; **братъ** / **взять*** под ~у eestkoste alla võtma; hooldada v hoole alla võtma; **находи'ться под ~ой госуда'рства** riikliku hoolduse all v riigi hooldada olema; **учрежда'ть** / **учреди'ть*** ~у eestkostet v hooldust korraldama

(10) **опеку́н** hooldaja, -, -t, -id; eestkostja, -, -t, -id; **быть** ~о́м hooldajaks v eestkostjaks olema; **исполня'ть обя'занности** ~а́ hooldaja v eestkostja kohustusi täitma; **назнача'ть** / **назнача'ить*** ~а́ hooldajat v eestkostjat määrama; **нужда'ться в** ~а́х hooldajaid v eestkostjaid vajama; **станови'ться** / **стать*** ~о́м hooldajaks v eestkostjaks hakkama

(11) **опекунск/ий** hooldaja-; eestkostja-; hooldus-; eestkoste-; **~ая ответственность** hooldaja vastutus; **~ое пособие** hooldajatoetus; **~ая семья'** hoolduspere

Et sotsiaaltöö terminoloogia on suhteliselt uus ja ühtlustamata, osutus selle kindlaksmääramine kõige keerulisemaks, kuna vene ja eesti keeles puuduvad valdkonnas üldkasutatavad sõnaraamatud, samuti paljud ei kattu valdkonna mõistet vene ja eesti mõisteruumis põhjusel, millest tuleb juttu allpool. Paljusid neist kasutatakse erineva aktiivsusega, nt

(12) **хóспис** hospiits, -i, -i, -e; **помещáть / помести'ть*** **больно́го в** ~ haiget hospiitsi paigutama

Tuleb märkida, et sõnastik on esialgu planeeritud umbes ühe kolmandiku võrra mahukam nende keelendite või leksikaalsete üksuste arvel, mis on aktuaalsed kõikide kasutajate seisukohast. Ühilduvuse näiteid toime juba eespool. Olgu lisatud, et üksikutel juhtudel on toodud lausevormis näited, nt tegusõnaartiklis *заменя'ть / замени'ть**, kus esikohal on infinitiivsed sihitisega ühendid ja viimasel kohal õe kutsetöös vajalik lausenäide.

(13) **заменя'ть / замени'ть*** asenda/ma, -da, -n, -takse; ~ **пóчку** neeru asendama; ~ **часть сосúда** asendama osa veresoonest; **кто мóжет замени'ть меня' зáвтра?** kes saab mind homme asendada?

Enamasti lausenäited registris ei kajastu, välja arvatud need, mis on suhtlustasandil olulisemad. Seega ei ole üheks lähtealuseks mitte ainult lähtekeelse lekseemi vastendamine, vaid ka nende kasutusjuhtumite illustreerimine, kus see lekseem kõige sagedamini esineb – nii saame avardada kasutaja tarvis ka sõna mõistet. Et tõsta sõnastiku kasutusväärtust, ei ole sõnastikus toodud mitte ainult puhtad terminid, vaid ka arvukalt tervishoiu ja sotsiaaltöö valdkonna mõisteid, mis kõik üheskoos moodustavad semantilise välja *meditsiin* ja *sotsiaaltöö*. Nimetagem selle välja peamised üksused.

Esiteks nimisõnad – inimeste, esemete, meditsiinitarvikute nimetused, mis on vajalikud protseduuride

läbiviimiseks, samuti õde ja patsienti ümbritsevate inimeste ja esemete nimetused.

(14) **беспризёрник, непризёрница** hooldamata e kodutu (-, -t, -id) laps (lapse, last, lapsi), tänavalaps

(15) **аптечка** kodu-, matka-, reisi-, autoapteek/k, -gi, -ki, -ke; **набор лекарств для дорожной** ~и matka- v reisiapteegi ravimikomplekt

(16) **бахилы** (обычно мн. ч.; ед. ч. **бахила**) kattesuss/id, -ide, -e; **хирургические** ~ kirurgi kattesussid; ~ **для посетителей** külastajate kattesussid; **в медицинских учреждениях на уличную обувь надевают** ~ meditsiiniuasutustes tõmmatakse tänavajalatsite peale kattesussid

(17) **банк** куп/p, -u, -pu, -pe; **ставить / поставить*** ~и купpe panema; **снимать / снять*** ~и купpe eemaldama

(18) **стóлик** (väike) lau/d, -a, -da, -du; **пеленальный** ~ mähkimislaud; **процедурный** ~ protseduurilaud; **хирургический** ~ kirurgi laud; ~ **стоматолога** stomatoloogi laud; ~ **для перевязочных отделений** sidumisosakonna laud

Siia kuuluvad ka abstraktsed mõisted, mida tervishoiutöötaja suhtluses kasutab.

(19) **бедá** häda, -, -, -sid, õnnetus, -e, -t, -i; **попадáть / попáсть*** в ~у hätta sattuma; **в семье случи'лась** ~á perekonnas juhtus õnnetus

(20) **беспóмощность**, -и abitus, -e, -t; **пóльная** ~ь täielik abitus; **преодолева́ть / преодоле́ть*** свою' ~ь oma abitusest üle saama

(21) **беспризёрность**, -и hooldamatus, -e, -t, järelevalvetus, -e, -t; **борьба́ с ~ью** võitlus (laste) järelevalvetusega

Teiseks omadussõnad, mis viitavad eritähendusi omavate substantiividega väljendatud mõistete kvaliteedile. Siia kuuluvad protsessid, toimingud, seisundid, omadused, esemed, inimesed jne.

(22) **радика́льный** radikaal/ne, -se, -set, -seid, radikaal-; ~**ое вмешáтельство** radikaalne sekkumine; ~**ое**

лече́ние radikaalne ravi; **~ая ме́ра** radikaalne abinõu; **~ая опера́ция** radikaalne operatsioon; **~ый спосо́б** radikaalne võte
(23) **тяжё́л/ый** raske, -, -t, -id; **~ая боле́знь** raske haigus; **~ый больно́й** raske haige; **~ое дыха́ние** raske hingamine; **~ая ра́на** raske haav; **~ые ро́ды** raske sünnitus; **~ый сон** raske, sügav uni; **~ое те́ло** raske keha; **~ая фо́рма гри́ппа** gripi raske vorm

Kolmandaks verbid, mis tähistavad õe või sotsiaaltöötaja toiminguid.

(24) **бинтовáть** sidet tegema, sidet teha, teen sidet, tehakse sidet, (sidemega) siduma, siduda, seon, seotakse; **~ го́лову** pead siduma; *сов. забинтовáть*

(25) **води́ть / ввести́*** manusta/ma, -da, -n, -takse; **зонд в желу́док** sondi makku juhtima, viima; **~ лека́рство внутриве́нно** ravimit veeni süstima

(26) **уха́живать** hoolitse/ma, -da, -n, -takse; **рõета/ма, -da, -n, -takse**; **~ за больны́м** haige eest hoolitsema; haiget rõetama; **~ за ребёнком** lapse eest hoolitsema; **~ за ко́жей лица́** näonahka hooldama

Nagu näha, tekkis autoritel vajadus lähteprintsipiide järele, mis oleksid aluseks

- 1) sõnade ja eeskätt oskussõnade valikul,
- 2) ekvivalentide valikul,
- 3) leksikaalsete üksuste grammatilisel vormistamisel nii lähte- kui ka sihtkeeles,
- 4) sõnaartiklite tehnilisel vormistamisel.

Vääriks veel kord rõhutamist, et mittelingvistilised tegurid mitte ainult ei mõjuta kavandatu lingvistilist teostust, vaid sõna otseses mõttes dikteerivad selle.

3. Sõnastiku koostamise keeleteoreetilised lähtealused

Sõnastiku koostamisel tuli autoritel lahendada hulgaliselt üldisi ja üksikuid lingvistilisi küsimusi, mis on seotud mõlema keele puhul nii leksika kui ka grammatikaga. Vaatleksime olulisemaid neist.

Kuna teadusliku stiili puhul on leksikaalse süsteemi tuumaks terminoloogia, mis ennekõike teenib akadeemilise suhtluse eesmärke, siis menutagem siinkohal, et mõiste termin (ladina *terminus* – äärmine, piir) on ühetähenduslik teadusvaldkonna nomenklatuuri kuuluv nimetusüksus sõna või sõnaühendi kujul, mis avab eseme, nähtuse või mõiste täpse sisu, mida ta tähistab (Kul`tura russkoj rechi 2001: 170). Niisiis avab termini teaduslik definitsioon väga täpselt mõiste mõttelised osised. Terminisüsteemidega tegelevad spetsialistid on arvamusel, et ideaalis peab termin vastama tervele hulgale normatiivnõuetele (Kul`tura russkoj rechi 2001: 197-204, Mereste 2000: 72-82 ja Kull 2000: 155-162), mida võib vaadelda kui nn *ideaalsete terminite* omadusi. Terminite normatiivnõuete käsitlemine on eraldi teema. Siin aga peatume lühidalt ainult kõige tähenduslikumatel nõuetel (printsipiidel), mis on tihedas omavahelises seoses. See on täpsus, ühetähenduslikkus ja sünonüümia puudumine.

Just meditsiiniterminoloogia puhul on ülioluline termini täpsus ja ühetähenduslikkus. Mõned lingvistid ja tõlkijad on meie arvates ekslikul seisukohal, millest lähtuvalt ei tekita terminite tõlkimine erilisi teoreetilisi probleeme. Nende arvates taandub sõnastiku autori ja/või tõlkija töö ekvivalentide mehhaanilisele leidmisele sihtkeeles. Seda seisukohta võiks pidada õigeaks, kui kahe keele, s.o lähte- ja sihtkeele mõisteruumid täielikult kattuksid. Tegelikuses on olukord teistsugune. Terminoloogiline vaste ei suuda alati hõlmata lähtekeelse termini mõistete tähendusruumi kogu mahus, seetõttu täpsuse ja ühetähenduslikkuse nõue alati ei kehti. Näiteks venekeelne sõna *здравоохранение* on pigem administratiivse tähendusega (erinevalt sõnaühendist *охрана здоровья* – *tervisekaitse*), eestikeelne vaste *tervishoid* aga – pigem meditsiinilise tähendusega. Seega on nad vaid osalised ekvivalendid. See oligi üheks põhjuseks, miks sõnastiku venekeelses nimetuses sõna *здравоохранение* ei kasutata. Meditsiinis on ka mitmetähenduslikke termineid.

Ebamugav (vrd Vassiljeva 1976: 74) on kategoriaalne mitmetähenduslikkus, mis väljendub selles, et ühe terminisüsteemi sees tähistab üks ja seesama vorm nii protsessi kui ka resultaati, nt

(27) **оплодотворение** viljastami/ne, -se, -st, eostami/ne, -se, -st; viljastumi/ne, -se, -st, eostumi/ne, -se, -st; ~ **яйцеклетки** munaraku viljastamine; munaraku viljastumine

(28) **отверделость, -и** tihkenemi/ne, -se, -st; tihkestus, -e, -t, -i; **на месте уши'ба образовалась** ~ь äralöödud, haiget saanud kohas on moodustunud *v* moodustus tihkestus; *син. отвердение*

(29) **отвердение** tihkenemi/ne, -se, -st; tihkestus, -e, -t, -i; tihkend, -i, -it, -eid; **небольшое** ~ väike tihkend, [kõva] tükk; *син. отверделость*

Eriti halb on see, kui terminil on mitu sisuliselt erineva tähendusega vastet, nt:

(30) **аспира́ци/я** 1. aspiratsioon, -i, -i, (kehaõõnest) äraimemi/ne, -se, -st, väljaimemine; ~**я, отсасывание содержи'мого желудка** maosisaldise aspiratsioon, väljaimemine; **производи'ть / произвести'* ~ю жи'дкости из дыха́тельных путёй** vedelikku hingamisteedest aspireerima, ära imema 2. aspiratsioon, -i, -i, hingamisteedesse tõmbami/ne, -se, -st; ~**я части'ц пи'щи в дыха́тельные пути'** toiduosakeste hingamisteedesse tõmbamine

Tuleb tunnistada, et täpsuse nõue ei kehti meditsiinterminoloogias täheldatava keelesisese, samuti ka keeltevahelise sünonüümia korral. See on tõsine probleem, mille taha takerdusime ka meie oma töös. Nagu teada, on rahvusvaheliseks meditsiinikeeleks ladina keel. Kahtluse korral võtsime appi vene-ladina ja eesti-ladina sõnastikud, vaadeldes ladina keelt kui vahendajakeelt. See on ka põhjuseks, miks mõnedes sõnaartiklites on vene ja eesti lekseemid varustatud kreeka- ja ladinatüvelise terminiga ja vastupidi sõnastikus on esindatud mõlemad, vahest ehk käesolevas artiklis toodud näited seda väga selgelt ei illustreeri, nt

(31) **абдо́мен** abdoomen, -i, -it, kõh/t, -u, -tu, allkeha, -, -; *син. живот, брюшная полость*

(32) **крово́точивост'ь, -и** 1. veritsemi/ne, -se, -st, veritsus, -e, -t 2. veritsus/tõbi, -tõve, -tõbe, hemofiilia, -, -t; *син. гемофили'я*

(33) **тэтанус** [тэ'] teetanus, -e, -t, kangestuskramp/tõbi, -tõve, -tõbe; *син. столбня'к*

Kuna sõnastiku koostamisel lähtusime teaduslikust lähenemisviisist, siis otsustasime sünonüümid anda ainult sel juhul, kui nad on tähenduselt võrdsed, st kui nad ei erine mõistemahult:

(34) **нары'в** (mäda)paise, -, -t, -id; mädanik, -u, -ku; **гно́йный** ~ mädapaise; **вскрыва́ть** / **вскры'ть*** ~ **ска́льпелем** paistet skalpelliga avama; ~ **созре́л** paise on puhkemas; *син. абсцэсс, гнойни'к*

(35) **обме́н веще́ств** ainevahetus, -e, -t, metabolism, -i, -i; **белко́вый обме́н [веще́ств]** valkude ainevahetus; **жирово́й обме́н [веще́ств]** rasvade ainevahetus; **углево́дный обме́н [веще́ств]** süsivesikute ainevahetus; **проце́сс ~а веще́ств** ainevahetusprotsess; **нормализова́ть** ~ ainevahetust normaliseerima, korrastama; *син. метаболу'зм*

Üheks erandlikuks lingvistiliseks probleemiks osutus igapäevaleksika, st sõnad, mis kas vene või eesti keeles on oskussõnade argikeelsed / kõnekeelsed sünonüümid, nt:

(36) **марганцо́вк/а** *разг.* kaaliumpermanganaa/t, -di, -ti; **раство́р ~и** kaaliumpermanganaadi lahus; *син. марганцовоки'слый ка́лий, перманганат ка́лия*

Sünonüümia mõistet terminoloogias ei saa tänini pidada üldiselt järgitavaks / üldtunnustatavaks. Nähtavasti on sünonüümidel oskuskeeles teine sisu ja teised funktsioonid kui üldkeeles (Kul`tura russkoj rechi 2001: 199). Sünonüümia all mõistetakse terminoloogias tavaliselt dubletsust (teisendamist), st jutt on keelenditest, mis oma tähenduselt kattuvad täielikult. Need on absoluutsed sünonüümid e teisendid e dubletid:

(37) **офтальмо́лог – окули'ст – глазно́й врач** (*нейтр.*) – **глазни'к** (*разг.*)

Kõnekeelne *глазник* kuulub sünonüümide hulka ainult seetõttu, et seisab teisendite (dublettide) reas. Kuid küsimust selle sõna kõrvaldamisest teisendite (dublettide) reast ei tõuse.

Seevastu neutraalne liitsõnaline termin *глазной врач* pole meil sõnastikus üldse esindatud ja seda oma tavapärasuse tõttu, kui võrd kuulub põhisõnavarasse.

Võrdsed sünonüümid e teisendid e dubletid ei sisalda semantiliselt mitte midagi uut ei üldkeeles ega teaduskeeles, seetõttu käsitletakse neid kui ebasoovitavat nähtust nende liigrohkuse või liiasuse tõttu (Vassiljeva 1976: 75). Kuid praktika, st elav keelekasutus näitab, et oskussõnade-sünonüümide sisseviimine sõnastikku võib olla väga otstarbekas ja vajalik. Kui süsteemselt meie oma sõnastikus sellega hakkama saime, seda otsustab kasutaja. Igal juhul vaidles meie töörihm sünonüümide osas palju.

Sõnastiku koostamine ja ekvivalentide valik eesti keeles näitab, et sünonüümid-teisendid on väga mitmekesised. Näiteks sünonüümide rida meditsiini valdkonnas võib koosneda ainult laensõnadest mõlemas keeles:

(38) **гонорéя** gonorröa -, -d, tripper, -i, -it; *син. три'ппер*

Sünonüümide ritta võivad kuuluda mitu terminit, mõlemas keeles:

(39) **окули'ст** okulist, -i, -i, -e silmaarst, -i, -i, -e; *син. офтальмóлог, разг. глази'к*

(40) **офтальмóлог** oftalmoloog, -i, -i, -e, silmaarst, -i, -i, -e; *син. окули'ст, разг. глази'к*

(41) **абдо́мен** abdoomen, -i, -it, kõh/t, -u, -tu, allkeha, -, -; *син. живóт, брюшнáя пóлость*

(42) **абдомина́льн/ый** abdominaal/ne, -se, -set, -seid, kõhtmi/ne, -se, -st, -si e -seid, kõhu-, kõht-; **~ая боль, боль в животé** abdominaalne valu, kõhuvalu; **~ое дыха́ние, брюшнóе дыха́ние** abdominaalne hingamine, vahelihasehingamine, *ван. kõhuhingamine; син. брюшнóй*

Teisendite sisseviimise vajalikkust/olulisust kinnitavad ülaltoodud sõnaartiklid *абдо́мен, абдомина́льный*, kuna nendel samatüvelistel sõnadel on erinev sünonüümide kogum, kusjuures sünonüümide ühilduvus on erinev. Teisendite vajalikkuse määrab igal konkreetsel juhtumil terminisüsteemi funktsioneerimine. Meie näited illustreerivad seda, et lisaks

dubletsusele, mis võimaldab oma ja laenatud oskussõna kasutamist, eksisteerib ka terminite stilistiline sünonüümia, nt *разг. глаза/к*. Kuid *эпилепсия — надучая* juhtum on jäetud sisse viimata põhjusel, et *надучая* on mitte ainult kõnekeelne, vaid ka madalkeelne ja vananenud sõna. Siinkohal peab täpsustama, et ei tohiks segamini ajada termini ajakohasust selle kasutamise sagedusega. On juhtumeid, kus tegelikult juba vananenud termin (nt *окули'ст*) leiab valdkonnas üsna laialdast kasutamist, samal ajal kui ajakohane termin on vähekasutatav (*офтальмолог — окули'ст*).

Peatuksime ka oskussõnade lühivariantidel või -vormidel. Tänapäevale on iseloomulik just pikkade terminite loomine. Sõnaühendi nn lahtirullimisega antakse edasi kõige rohkem erialamõiste tunnuseid. Ühes sellega suureneb semantilise motiveerituse aste ja mõistetavus kontekstiväliselt. Kuid praktika dikteerib vajaduse asendada pikk ja kohmakas nimetus lühema variandiga, mis on kooskõlas keelevahendite ökonoomsuse printsiibiga (Mereste 2000: 63-73 ja Kul`tura russkoj rechi 2001: 202-203). Sellised funktsioonidelt võrdväärsete mõistete sekundaarsed tähised on esindatud ka meie sõnastikus erinevate abreviaatuuridena:

(43) **ОРЗ** [оэрзэ'] (*неизм., ср. р.*), **острое респираторное заболевание** äge (-da, -dat) respiratoor/ne (-se, -set) haigus (-e, -t)

(44) **ОРВИ** [оэрви'] (*неизм., ж. р.*), **острая респираторная вирусная инфекция** äge (-da, -dat) respiratoor/ne (-se, -set) viirusnakkus (-e, -t)

4. Kokkuvõte

Eespool mainitud normatiivsed ettekirjutused peavad silmas *ideaalset terminit* ja sellepärast on praktikas vaja analüüsida igat juhtumit eraldi. Niisiis, et esitada sisu süsteemselt ja vastuoludeta, peame oskussõnastiku lingvistiliste lähtealuste väljatöötamisel täpsustama oma vaatenurga leksikoloogia vaidlusküsimustele, samuti arvestama mitmesuguseid keelelisi nähtusi. Kirjutisest jäid välja probleemid, mis on seotud ekvivalentsuse tüüpidega eestikeelsete vastete valikul. Samuti ei vaadeldud me

grammatikaga seotud raskusi ja neist tulenevaid sõnakirjete vormistamise probleeme. On oluline märkida, et kõne all olevas väljaandes peegeldub autorite püüdlus nii aimata kui ka ületada leksikaalset ja grammatilist interferentsi. Kõik see väärib eraldi tähelepanu, seda enam, et erineval oskustasemel esinevad omad raskused. Lõpetuseks tahaks veel kord rõhutada, et lingvistiliste ülesannete lahendamine oskussõnastiku koostamisel tugines mittelingvistilistele teguritele, mis on loogiline ja vältimatu, siis võiksid tulevased autorid seda oskussõnastike koostamisel arvestada.

Aadressid:

Valentina Štšadneva ja Eve Raeste
slaavi filoloogia osakond
germaani, romaani ja slaavi filoloogia instituut
Tartu Ülikool
Näituse 2
50409 Tartu

E-mail: veerad48@yahoo.com, valentina.schadneva@ut.ee;

Eve Raeste
keelekeskus
Tartu Ülikool
Näituse 2
50409 Tartu

E-mail: eve.raeste@ut.ee

Kirjandus

- Kerge, Krista (2000) „Kirjakeel ja igapäevakeel“. *Eesti keele allkeeled*, 87–101. (Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised, 16.) Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
- Kull, Rein (2000) *Kirjakeel, oskuskeel ja üldkeel*, 148–162. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Graudina, L. K., E. N. Shirjajev, otv. red. *Kul'tura russkoj rechi* (2001). (Rossijskaja Akademija nauk, Institut russkogo jazyka im. V. V. Vinogradova.) Moskva: Norma.

- Mereste, Uno (2000) *Oskuskeel ja seaduste keeleline rüü*, 57–286. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Palikova, Oksana (2007) *Dvujazychnyj slovar' i funktsional'no znachimye svjazi slova*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Raeste, Eve, Valentina Štšadneva, Eda Vaigla ja Natalija Karasjova (2005) *Vene-eesti tervishoiu ja sotsiaaltöö sõnastik*. Tartu ja Paide: Kuma.
- Raeste, Eve, Valentina Štšadneva, Eda Vaigla ja Natalija Karasjova (2007) *Vene-eesti tervishoiu ja sotsiaaltöö sõnastik*. Tartu ja Paide: Kuma.
- Tavast, Arvi (2002) „Eesti oskussõnastikud 1996–2000“. *Keel ja Kirjandus* 6, 401–414.
- Vassiljeva, A. N. (1976) *Kurs lekcij po stilistike russkogo jazyka. Nauchnyj stil' rechi*. Moskva: Russkij jazyk.

